

TATAR TÜRKLERİNİN KULLANDIĞI TÜRKÇE KİŞİ ADLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

AN EVALUATION ON PERSON NAMES USED BY TATAR TURKS

Ercan ALKAYA**

ÖZET

Ad bireyin tinsel varlığının simgesidir. Türklerde ad verme geleneği toplum hayatını belirleyen, yönlendiren ve kuran bir işleve sahiptir. Türk dünyasında ad verme geleneği büyük oranda ortak nitelikler gösterir. Bu makalede Tatar Türklerinin kişi adları ve ad verme gelenekleri üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ad, Türk, Tatar, kişi, gelenek, kadın, erkek.

ABSTRACT

Giving a name is a symbol of the existence of soul. The tradition of giving name in Turks has a function of determining, directing and establishing of social life. The tradition of giving name in Turkish world shows a variety of qualifications. In this article the tradition of giving name and person names in Tatar Turks has been studied.

Key Words: Name, Turk, Tatar, person, tradition, women, man.

Ad, bireyin toplum içerisinde yer bulmasının , kişilik kazanmasının ilk adımıdır. Birey, aldığı ad ile kendisini topluma kabul ettirir ve gerçek anlamda toplumda yer bulur. Adın kelime anlamı, yüklendiği anlamlar bütünü; ad verilen kişinin karakteriyle, geleceğiyle, başarıyla yakından ilgilidir. Ad bireyin tinsel varlığının simgesidir.

* Bu makale, F. Ü. TDE Bölümünde Doç. Dr. Ahmet Buran'ın yönetiminde hazırlanan "Tatar İsimleri Sözlüğü'nde Yer Alan Türkçe Kişi Adları Üzerine Bir Değerlendirme" adlı Doktora seminerinden özetlenmiştir.

** Araştırma Görevlisi Fırat Ün. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl.

Dil, kültür, tarih, coğrafya, edebiyat gibi unsurlar bütün Türkleri bir araya getiren, birleştiren faktörlerdir. Kişi adları da bu birlikteliği sağlayan unsurlardan birisidir. Arslan, Timir (Demir), İldeniz, Baybars, Börühan, Ülker, Tuğrul gibi adlar, birbirinden binlerce kilometre uzaklarda yaşayan insanların; aynı kökten çıktıklarının, aynı kaynaklardan beslendiklerinin en güzel kanıtıdır. Nüfus olarak en çok konuşulan beşinci ; alan olarak da en çok konuşulan birinci dil olan ses bayrağımız Türkçemiz, bu isimler vasıtasıyla farklı coğrafyalarda dalgalanmaktadır.

Çalışmamıza kaynak olan Tatar İsimleri Sözlüğü, Tatar Türklerinden Gomer F. Sattarov tarafından hazırlanmıştır. İncelememizde yer alan adlar sadece Türkçe olan adları kapsamaktadır. Kazan Kitap Neşriyatı tarafından Kazan şehrinde 1981 yılında basılan kitabın tam adı "Tatar İsimleri Sözlüğü" olup 256 sayfadan ibarettir. Kitabın dili Tatar Türkçesidir ve Kiril harfleriyle basılmıştır.

Eserin başında Prof. Dr. M. Z. Zekiyev tarafından yazılmış bir takdim yazısı vardır. Zekiyev'in takdim yazısının ardından, kitabın yazarı Sattarov tarafından bir giriş yazısı konulmuş, onun ardından da sözlüğün yazılış prensiplerini anlatan bir bölüm konulmuştur. Daha sonra da, Kiril alfabesine göre, alfabetik sırayla sözlüğü oluşturan adların listesi verilmiştir. Eserin sonuna da, sözlüğün hazırlanmasında yararlanılan kaynakların listesi verilmiştir.

Sözlükte verilen adlardan hemen sonra, adın hangi cinse ait olduğu kısaltmalarla belirtilmiştir. Erkek adları için i.-a. (ir-at), kadın adları için h.-k. (hatın-kız) kısaltmaları kullanılmıştır. Bu kısaltmalardan sonra ise, adın hangi dile mensup olduğu parantez içerisinde kısaltmalarla gösterilmiş ve ayrıca gerek görüldüğü takdirde; ad verme motifi, adın aslında yatan gerçek durum, adın leksik, semantik ve tematik yönleri (dini, edebi, askeri, mitolojik, zoolojik, botanik vs.), yapılaş özellikleri, kullanılış şekilleri (eski ad, yeni, ad, soyadı gibi), hangi Türk boylarında görüldüğü ve adın etimolojisi hakkında bilgi verilmiştir. Çeşitli anlamlara gelen adlar, 1., 2., 3... gibi maddelerle gösterilerek adın en yaygın anlamından en az kullanılan anlamına doğru sıralanmıştır. Adın esas veya en yaygın anlamı birinci maddede verilmiştir. Adların, varsa, diyalektik varyantları da gösterilmiştir.

Tatar İsimleri Sözlüğü'nde madde başı olarak alınan 8156 ad vardır. 1562 Türkçe adın dışında, 6594 adet çeşitli dillere mensup yabancı kökenli ad bulunmaktadır. Arapça

ve Farsça adların çoğunluğu oluşturduğu sözlükte, bu iki yabancı dilden başka; Almanca, İbranice, Flemenkçe, Grekçe, Gürcüce, İngilizce, İspanyolca, İtalyanca, Keltçe, Çince, Latince, Osetçe, Sanskritçe, İskandinavca, Slavca, Tacıkçe, Fransızca, Hintçe, Marice ve Udmurtça olmak üzere birçok yabancı dile ait adlar görülmektedir.

Sözlükte sayı bakımından en çok Arapça kökenli adlar vardır. Asiyeye, Gabdurrahman, Gabdulla, Gali, Gomer, Züleyha, Nuriye, Muhammet, Remziye, Kadriye, Sadık, Sabir, Hasan, Hüseyin, Şemsettin, Ahmet, Ahat, Halil, Hadi, Ramazan, İsmegül, İbrahim vb. gibi İslam dünyasında ortak olan adlar bolca görülmektedir.¹

Türk gücünün artması ve Türk milletinin genişlemesi ile yeni kültür çevrelerine giren Türkler, pekçok yenilikle karşılaşmışlardır. Bunun sonucunda dini etkinin ağır bastığı ad alanında önemli değişiklikler olmuştur. Avrupa ülkelerinde ve milletlerinde geniş bir etki yaratan din, kendi adlarını eski Latin-Grek köklerine bağlarken, Türklerde de adlar, özellikle Arapçaya kaymıştır. 13. yüzyıla kadar dengeli olan adların değişimi, 13. yüzyıldan sonra Türkçenin hakimiyet alanını daraltmış ve bu tarihten itibaren yabancı adlar, Türkçe adlara üstünlük sağlamıştır.² 922 yılında İslamiyeti ilk kabul eden Bulgar Türklerinde, bu tarihten sonra, İdil-Kama boylarında Arap adları daha fazla kendisini göstermiştir.

Sözlükte Arapçadan sonra en çok görülen yabancı adlar Farsça kökenlilerdir. Bulgar Devleti'nin Orta Asya, İran ve diğer doğu ülkeleriyle çok eskiden başlayan ticaret ve kültür bağlantısı sonucunda , Bulgar-Tatar Türkçesine, ardından da Altın Ordu ve Kazan Hanlığı dönemlerinde Tatar Türkçesine önemli ölçüde Farsça kökenli ad girmiştir. Gerek Arapça, gerek Farsça olsun, yabancı kökenli adlar önce Türk yönetici sınıfı tarafından ünvan, sonra da ad olarak kabul edilmiş, ardından da bu adlar halk tarafından benimsenmeye başlanmıştır.³Sözlükte Farsça Kökenli olup İran kahramanlarının adlarını ve Fars kültürünü yansıtan; Banu, Behram, Gevher, Gülzade, Gülşat, Zifa, Lale, Mahi, Ruşen, Rüstem, Server, İsfendiyar, Cihangir, Cihanşah vb. pekçok ad yer almaktadır.

Sözlükte bağımsız olarak yer alan Arapça ve Farsça adların yanı sıra, bu iki dilin sözlerinin bir arada kullanılarak oluşturulan birleşik adlar da yer almaktadır.

¹G. F. Sattarov, Tatar İsimleri Sözlüğü, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1981, s. 10

² Ahmet Caferoğlu, "Dede Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı", TDAY-B., 1959, s. 60

³Abdülkadir İnan, "İslamdan Sonra Türkçe Adlar", Türk Dili, S. 82, Temmuz 1958, s. 482

Arapça+Farsça: Adilşah, Zakircan, Zülfinaz, Zekiyebanu, Kamerbanu, Mullayar, Hasanşah, Şakircan, Şehilmerdan vb; Farsça+Arapça: Bibinur, Bülbülhisa, Mahibedir, Mahicemal, Niyazgali, Taceddin, Şirgazi, Şahimurat, Yarmöhemmet, Yarulla vb. gibi birleşik adlar da çok sayıda görülmektedir.

Ruşçadan ve diğer batı dillerinden gelen adlar da dikkate değerdir. Ayvar, Albert, Venera, Albina, Vil, Klara, Lena, Luiza, Marsel, Radik, Rafael, Ferdinand, Flora, Liliye, Robert, Rinat, Roza, Svetlana, Eliza, Almira vb. gibi adlar 1917'deki Bolşevik İhtilâli'nden sonra kullanılmaya başlamış ve 1930-1940'lı yıllarda bir hayli yayılmıştır.⁴ Bugün de Tatar Türkleri arasında en yaygın olan adlar, yukarıda adı geçen Rusçadan ve batı dillerinden gelen adlardır.

İslamiyetin kabulüne kadar Türkçe adları, İslamla birlikte Arapça ve Farsça gibi ortak İslam kültürünün etkisindeki adları kullanan Tatar Türkleri, 1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra yeni bir kültür dairesine girmişlerdir. Bolşevik İhtilâli'nden sonra Tatar adlarının çoğalmasa, değişmesi ve yenilenmesi çeşitli şekillerde gelişmiştir.

Eskiden gelen geleneksel adların yeni nesle verilmesi devam etmiştir. Çeşitli inançları ve gelenekleri yansıtan, şamanist unsurlarla bağlantılı olan; Aybek, Aydar, Aysılu, Almaz, Arslan, Barlas, Yıldız, Karlıgaç, Altınçeç gibi Türkçe adlar ile X. yüzyıldan başlayarak Bulgar-Tatarlara İslam dini vasıtasıyla giren; Adil, Ömer, Osman, Dilber, Zifa, Gülsine, Zülfiye, Mansur, Sara, Servinaz, Tahir, Lale, Cemil, Cevdet gibi Arapça ve Farsça adların yeni nesle verilmesine devam edilmiştir.

Eski şamanist inançlar, İslam dini âdetleri, akrabalık terimleri, kölelik ve feodalizm devrindeki rütbe, ünvan ve meslek adları gibi Sosyalist toplum insanının ahlâkına, kültürüne ve estetik zevkine uymayan kişi adları, Bolşevik İhtilâli'nden sonra kullanımdan düşmüştür.⁵

Bugünkü genç neslin adları arasında; Allabirdi, Allagol, Baybüri, Baltabay, Bugaarslan, Bürihan, İbadulla, Dinmöhemmet, Kulgali, Kolçura, Kuçkar, Kübek, Morzahan, Taştimir, Seyitkol, Hakbirdi, Hankildi, Çurabay vb. adlar hemen hemen hiç görülmemektedir.

⁴ G. F. Sattarov, A. g. e., s. 12

⁵ G. F. Sattarov, A. g. e., s. 13

Bolşevik İhtilâli'nden sonra Tatar kişi adları arasında tamamen yeni adlar meydana gelir. İki ayrı sözün bir araya getirilmesiyle oluşmuşbirleşik adlar oldukça yaygınlaşır. Ay, al, göl, il, nur, tan, fen gibi sözcükler, birleşik ad yapımında önemli rol oynar. Aygöl, Ayzat, Aynur, Alsu, Gölzirek, Gölğine, Gölşat, İlgiz, İlsur, İldus, Nurlan, Nursine, Tangöl, Tannur, Fendus, Fenzaman, Fenzile gibi adlar bu dönemden sonra oluşturulmuştur. Yine pekçok erkek adına -a, -e, -iye ekleri getirilerek kadın adları türetilmiştir: Aygiz-Aygize, Aynur-Aynura, İldar-İldariye, İlgiz-İlgize, İlşad-İlşadiye vb. Bazı kadın adlarına da yukarıdaki adlar eklenerek yeni kadın adları türetilmiştir: Güzel-Güzeliye, Dilber-Dilbere, Leysen-Leysene, Nerkiz-Nerkize vb.⁶

İhtilâlden sonra moda adlar denilen popüler nitelikteki adlar da konulmaya başlamıştır. Tatar ediplerinin eserlerinde geçen kahramanların adları, Abdullah Tukay gibi önemli şairlerin, Salavat Yulayev gibi tarihi şahsiyetlerin, II. Dünya Savaşı'nda ölen Fatih Kerim, Musa Celil, Adil Kutuy gibi ediplerin adları doğan çocuklara verilmiştir. Yine Tatar halk şarkılarında geçen; Aliyebanu, Zeytune, Züleyha, Medine, Nuriye, Reyhan, Remziye, Saniye, Teksire, Rizide, Fazıl, Firdevs, Elfiye gibi kadın ve erkek adları da yaygınlaşmıştır.

Ağır Sovyet yıllarında yürekten gelen öfkeleri, isyan ve hürriyet duygularını çağrıştıran; Azat, Alma, Bayrak, Dülkün, İrik, İrke, Yıldız, Kuyaş, Lale, Nur, Ofik, Oçkın, Sandugaç, Taşkın, Tufan, Hürriyet, Şafak, Yalkın gibi adlar, Tatar adları hazinesini genişletmiştir.

Bolşevik İhtilâlinden sonra Rusçadan ve Batı dillerinden alınan adlar iki şekilde meydana gelmiştir. Birincisi kök şeklinde alınan adlardır: Ayda, Albert, Albina, Venera, İdeal, Klara, Landış, Liliye, Robert, Edvard, Emil, Engel vb. gibi. İkincisi ise, kelimelerin kısaltılmasından oluşan adlardır. Bu adların çoğu komünizm düşüncelerini ifade eden sözcüklerin ve komünist dönemin önemli şahsiyetlerinin ad ve soyadlarının kısaltılmasından oluşan adlardır. Meselâ, Vil (Viladimir İlyiç Lenin), Vladlen-Vladlena (Vladimir Lenin), İzil (İspolnitel Zavetov İliça-İliç'in vasiyetini gerçekleştiren), Kim (Kommunistçeskiy İnternatsional Molodeji-Uluslararası Komünist Gençlik), Lenuza (Lenina Ulyanova Zavetü-Lenin Ulyanov'un vasiyeti), Leniz-Leniza (Leninskie Zavetü-Lenin'in vasiyeti), Lenar-Lenara (Leninskaya Armiya-Lenin'in ordusu), Marlen-Marlena (Marks, Lenin),

⁶G. F. Sattarov, A. g. e., s. 16

Renat-Renata (Revolutsiya Navka i Trud-İlim ve Hizmet İhtilâli), Yunir (Yunir Revolutsiyoner-Genç İhtilâli) vs.

Rusça ihtilâl anlamına gelen "revolutsiya" sözü ikiye bölünerek Revo, Reva ve Lutsiya adları yapılmıştır. Bir aile içerisinde erkek çocuğa Revo, kız çocuğa Lutsiya adları verilmiştir. Vil, Kim, İzil, Lutsiya, Lenar, Lenara, Leniza, Renat gibi kısaltılan adları şu anda da Tatar Türkleri arasında en çok görülen adlardır.

Tatar Türkçesine Rusçadan ve Batı Avrupa dillerinden giren adlar, şu anda da çok yaygın olup en çok görülen adlardır. Yapılan bir araştırmada, 1967 yılında Tatar Türkleri arasında erkek çocuk adlarından: Albert, Marsel, Robert, Edvart; kız adlarından: Liliye, Venera, Lena, Rizide, Roza ve Elmira en çok görülenleridir. 1967 yılında doğan üç yüz erkek çocuğuna Albert adının verilmesi dikkate değer bir durumdur.⁷

1917'den sonra birçok coğrafi ad ve yer adı kişilere ad olmuştur. Meselâ, Altay, Baykal, Dunay, Zey, İdil, Kazbek, Lena, Marsel, Reyn, Rim, Ural, Hindiyeye gibi coğrafi adların yanında, Aznakay, Akyigit, Baltaç, Kükküz, Kildiuraz, Miñlibay, Perev gibi yer adları da kişi adlarına dönüşmüştür.⁸

G. F. Sattarov, uzun yıllara ve zahmetli araştırmalara dayanan eserini, birçok kaynağa ulaşarak meydana getirmiştir. Nüfus kayıtlarını, nikâh defterlerini, tarihi kaynakları, edebi eserleri, mezar taşlarını, sözlükleri ve daha pekçok eseri tarayarak meydana getirdiği Tatar İsimleri Sözlüğü, Tataristan'da kişi adları üzerine yapılmış en kapsamlı ve en önemli çalışmadır.

SÖZLÜKTE YER ALAN TÜRKÇE ADLARIN TASNİFİ

Tatar İsimleri Sözlüğü'nde yer alan Türkçe adları, Lazslo Rasonyı'nın yapmış olduğu tasnife göre sınıflandırdık.⁹ Tasnife yalnız Türkçe adlar alınmıştır. Rasonyı'nın tasnifi sözlüğümüzdeki adların tamamına yakını kapsayıcı niteliktedir. Tasnifin dışında kalan adlar da, yakın maddeler içerisine alınmıştır.

⁷G. F. Sattarov, A. g. e., s. 18

⁸G. F. Sattarov, A. g. e., s. 18

⁹ Lazslo Rasonyı, Lazslo Rasonyı, "Türklükte Kadın Adları", TDAY-B., 1963, s. 74-75

I. TOTEMİSTİK ADLAR

Sözlükteki bazı adlar, totemistik adlar içerisinde alınabilir. Türk mitolojisinde, Türk inançlarında derin izler bırakan, atalarımızın totemleştirdiği hayvan adları bu gruba dahil edilebilir.

Bunlar içerisinde, diğer maddeler içerisinde ele alacağımız bazı hayvanlarla ilgili adlar totemistik kökenlidir. Bu hayvanlardan özellikle kurt ilgili adlar alınabilir. Türk destanlarından bazı boyların kendisinden türediği, yol göstericilik, koruyuculuk özelliklerine sahip olan kurt, Türklerce totemleştirilmiştir. Sözlükte kurtla ilgili olarak; Kurt, Kurtay, Kurtaş, Kaşkar, Kaşkarbay, Çan, Çanbay, Çanış, Büri, Baybüri, Büribay, Bürikey, Bürihan, Büriş gibi adlar görülmektedir.

Özellikle 12 hayvanlı Türk takvimine adları verilen ve sözlüğümüzde çeşitli adlarla ifade edilen sıçan, öküz, pars, at, koyun, it ve domuz gibi halvanlarla ilgili adlar da totemistik kökenli sayılabilir. Bu hayvanların adları için bölüm II.B.1.ve II.B.2'ye bakılabilir.

Şamanist inançları yansıtan Akkam, Kamkay, Timir, Timirbike, Timirkotluk, Abak, Biçura, Tulpar gibi adlar da totemistik adlar grubuna dahil edilebilir.

II. AMAÇLI ADLAR. RUHLARA VERİLEN İŞARETLER

A. Ana babanın kendileri için dilekleri:

1. Yeni doğan çocuk diri kalsın

Çocuğun hayatının korunması esastır. Yeni doğan çocuğun hayatta kalması ve ömrünü sürdürmesi dileği adlara da yansımıştır. Tiribay, Tiribike, Tiribak, Tirgol, Tirik, Tirihan, Kaldı, Kaldıbay, Kalmış, Üztimir, Üzyeşer, Üzekbay, Taymas, Taymasbay, Öriktimir, Çiklemiş gibi adlar çocuğun hayatta kalması dileğini belirtmektedir. Çocuğu yaşamayan, art arda çocukları ölen aileler de çocuğun yaşamayı, hayatta kalması dileğiyle çocuklarına; Torbay, Torgın, Torsın, Torsınbay, Torsınbike, Tuktabay, Tuktagol, Tuktabike, Tuktamışgerye, Tuktar, Tuktarbay, Tuktaş adlarını vermişlerdir.

2. Kız değil, oğlan olsun

Bütün Türk boylarında erkek çocuğun doğumu, kız çocuğun doğumundan daha çok istenmiştir. Erkek çocuk, neslin devamı, soyun koruyucusu ve ilin dayanağı olması gibi sebeplerden dolayı daha fazla değer kazanmıştır. Sözlüğümüzde kız çocuğun doğumunun istenmesi hemen hemen hiç yokken, erkek çocuğun doğmasını isteyen ve bu

dileği ifade eden birçok ad görülmektedir: Birsinbay, Birçibay, Bekbulsın, İrbulsın, Ultabil, Tilimbay, Tilekbay, Baktaş, Kilsinbay, Kiltaş, Kiltiyer, Kilçura, Kilebay, Tömengil, Tögelkara, Tuybak, Könbak, Kuşbak, Kotkile, Kotlıkil, Kottumak, Bikkine, Baybaga, Aybaksın, İşbul, İşkara, İşkil, Urazbak, Borılça.

B. Apotropaeon-Koruyucu adlar

1. Kötü ruhları dahi korkutan kudretli hayvanların adları, yahut bunlarla sıkı ilişki gösteren adlar.

Sözlüğümüzde kudretli hayvanların yanı sıra, tabiatta bulunan birçok hayvanla ilgili adlar görülmektedir. Gerek yabani, gerekse evcil hayvanlar bakımından sözlükte bunlarla bağlantılı oldukça bol miktarda ad görülmektedir. Sözlükte yer alan kudretli hayvanlardan en çok pars, at, arslan, kurt ve deve ile bağlantılı adlar görülmektedir. Ayrıca jaguar, sırtlan, samur, fil, kunduz, sansar gibi hayvanların adları da yer almaktadır. Çocuklara verilen kudretli hayvan adlarının kötü ruhları korkutacağı inancı olduğu gibi, insanların bu hayvanlarla sürekli karşı karşıya kalması ve yaşamın bir parçası olması dolayısıyla da konulmuş olabilirler. Kurt, pars, at gibi hayvanlar Türk mitolojisinde önemli yer tutan hayvanlardır. Kurt çeşitli vasıflarıyla Türk destanlarında en çok görülen hayvan, at ise Türkün başarısının ve cihan hakimiyetinin en önemli unsuru, alpin en yakın yoldaşdır. Pars ise, Tataristan 'ın sembolüdür.

Hayvan adlarının çocuklara verilmesindeki temel psikoloji, çocuğun bu hayvanlar gibi güçlü ve dirençli olması isteğidir. Bundan dolayı sözlüğümüzde güçlü hayvan adlarıyla oluşturulmuş birçok ad vardır: Çinkey, Çan, Çanbay, Çanbars, Çançura, Kort, Kurtay, Kurtaş, Kaşkar, Kaşkarbay, Büri, Büribay, Bürihan, Büriş, Bültirik, Başbüri, Baybüri, Aşan, Aşit, Yeşbars, Yembars, Yulbars, Hanbars, Tukbars, Kotlıbars, Kulbars, Kilbars, Kaplan, Kaplanbek, Karabars, İlbars, Barshan, Baybars, Akçuar, Akbars, Yaguar, Sırtlan, Sırtlanbek, Buga, Bugaarslan, Bikbuga, Alabuga, Akbuga, Karabuga, Kotlıbuga, Sarıbuga, Timirkarabuga, Aslan, Arslan, Arslanbay, Arslanbike, Arslangerey, Bayarslan, Karaarslan, Sarıslan, Ruslan, Alıparslan, Yagan, Tulpar, Tuktay, Taybike, Taybek, Tayçura, Sarıtay, Küktay, Kolin, Kolinay, Karatay, Yılıkbay, Yılıkçura, Argamak, Alıptay, Alatay, Aktay, Tutay, Torımçak, Batbay, Baybura, Kiş, Kişbey, Kondız, Kondızbay, Kondızbike, Susar, Susarsılı, Yangir.

Atlı göçebe bir hayat süren Türklerde, bu yaşantının bir sonucu olarak, bazı evcil hayvan adları görülmektedir. Kuzı, Kuzıbay, Kuzıbala, Kuzıbek, Kuzımkol, Kuzıkildi, Kuybağış, Kuyçıbay, Kuçkar, Kuçkarbay, Kuçkarbek, Kusay, Teke, Tekeş, Baykuçkar, Akkuçkar, Tülek, Tülekbay, Baykuçat, Suyır, Suyırbay bu cins adlardandır.

Sözlükte görülen bir diğer hayvan türü de kuşlardır. Bunlardan yırtıcı kuşlarla ilgili adlar, çocuğun bu kuşlar gibi yırtıcı ve cesur olması dileğiyle konulmuştur. Bayşunkar, Balapan, Barlas, Börkit, Börkitbay, Kozgın, Laçın, Toğrul, Şonkar, Yabalak, Baykuş, Sariç, Toygın ve Torımtay yırtıcılığın, cesaretin ve hakimiyetin sembolü olan kuşlardır. Yırtıcı kuşların dışında güzelliğin, zerafetin ve güzel sesliliğin ifadesi olan kuşların adları da görülmektedir: Turgay, Küki, Karlıgaç, Karlıgaçbike, Karlıgaçsılı, Kügerçin, Sandugaç, Sandugaçbike, Sandugaçsılı, Sölikbay, Sölikbike, Suzgın, Suzgınbike, Kügiş, Tuzzak, Kubaş. Bu kuşların adları daha çok kız çocuklarına verilmiştir. Sözlükte ayrıca bir balık olan Çabak adı görülüyor.

2. Hor görülen hayvanların adları

Hor görülen hayvanların adları, daha çok çocuğu yaşamayan ailelerde görülür. Çocuğa kötü ad verilince, Azrail'in çocuğun canını almayacağına, kötü ruhların çocuğa yaklaşmayacağına ve çocuğa nazar değmeyeceğine inanılmıştır.¹⁰ Sözlükte en çok köpek ilgili adlar görülmektedir: Kübek, Akkübek, Akbay, Nugay, Nugaybike, Nugaybek, Muynak, Köçik, Karaköçik, Akköçik, Bayköçik, Baykübek, Barak, Karabay, Köçikbay, Köçikkol, Sarbay, Egir köpekle ilgili adlardır.

Köpek hor görülen bir hayvan olmasına rağmen, Türkler arasında köpekle ilgili bazı inanışlar da vardır. 12 hayvanlı Türk takviminin bir yılının adı "it yılı"dır. Türkler efsanelerinde ve adbilim telakkilerinde köpeğe iyi gözle bakmışlardır. Eski Proto-Bulgarların bir kısmının köpeği kutsal bir hayvan sayarak kurban ettikleri kaydedilmiştir.¹¹ Barak adına ilk kez Oğuz Kağan Destanı'nda rastlanır. Destanda Barak, Oğuz Kağan ile savaşmıştır. Altay Türklerinin efsanelerinde köpek başlı, köpek kılıklı insanlara rastlanmıştır. Kazaklara ait bir inanca göre de yumurtalarından köpek yavruları çıkan ve Kumay adını taşıyan bir "it-ala-kaz" vardır. Kumay'ın yumurtalarından köpek

¹⁰ Bedri Noyan, "Ad Vermede Gelenekler: Türkçe İnsan ve Aile Adları Hakkında", Türk Kültürü, S. 246, Ekim 1983, s. 26

¹¹ Ahmet Caferoğlu, "Türk Onomastiğinde Köpek Kültü", TDAY-B., 1961, s. 1

yavrusu çıktığına dair bir efsane de, Kırgız Türklerinde görülür. Kırgızlardaki bu köpek bütün hayvanların koruyucusudur.¹²

Türklerde kişi adı, yer adı ve etnik ad olarak kullanılan köpek, Moğollarca da kutsanmıştır. Moğollar köpek eti de yerleşmiş. Moğolların Alan Kova Destanı'nda, Alan Kova adlı hatun gökten gelen sarı bir köpekten hamile kalmış, üç oğlan doğurmuştur. Moğollar bu şekilde çoğalmışlardır.¹³ Ayrıca göçebe hayat tarzı içerisinde köpek önemli bir yer tutar. Türk inanışlarında önemli bir yere sahip olan köpeğin adı sözlüğümüzde daha çok, çocuğun sağlam, dayanıklı olması ve yaşamaya bağlı olması gibi sebeplerle verilmiştir.

Sözlükte Köpekten başka hor görülen hayvanlarla ilgili olarak; Ayubi, Ayukay, Ayukaç, Ayutaş, Ayuhan, Kaban, Kabanbay, Kabanbike, Turay, Bursık, Borındık, Tölkibay, Tölkiçura gibi hayvan adları görülmektedir.

3. Oğlanlara verilen kadın adları, yahut kadın anlamında olan adlar

Sözlükte bu maddeye uygun ad yoktur. Ancak, hem kadınlara, hem de erkeklere verilmiş olan; Almakay, Altın, Appak, Bülek, Dulkın, İlsöyer, İlüs, Karaküz, Kince, Kondız, Köleç, Kömiş, Sünmes, Turgay, Ülmes, Yalkın, Yıldız, Yözlikey, Yuaniç, Yulgiz olmak üzere yirmi ad vardır.

4. Çocuğun sevilmediğini göstermek için kullanılan çirkin adlar

Hor görülen hayvanların adlarının çocuklara verilmesinde olduğu gibi; kötü anlamlı, çirkin adlar verilerek çocuğun kötü ruhlardan korunması amacı güdülmüştür.

Sözlükte çocuğun sevilmediğini gösteren adlar; daha çok kötü bir vücut özelliği, kötü bir karakter özelliği veya çocuğun doğumuyla ilgili gayrimeşru bir durumdur: Yaman, Yamanbay, Yamanbike, Yamangol, Yamankay, Yamaçura, Saltık, Baymak, Yapaça, Tumak, Tabıldık, Almış, Ülcebay, Artık, Artıkibay, Artıkibike, Artıkaç.

5. Kötü ruhları yarıtan başka cins adlar

Bu tür adlar verilirken de çocuğun hayatının korunması amaçlanmıştır. Bu adlar daha çok kötü ruhları korkutacak dayanıklı, keskin, öldürücü maddelerle; cesareti, korkusuzluğu simgeleyen sözlerdir: Kirey, Kılıç, Kılıçbay, Kılıçarslan, Sagaydak, Sadak, Almas, Örikmes, Örküt, Sarımsak, Açı-Acı, Yozak, Biklemiş, Tozak, Yomgalak, Kaçmas,

¹²Ahmet Caferoğlu, A. g. m., s. 3

¹³ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, C. I, MEB Yay., İstanbul 1997, s. 20

Baybüri. Bazı adlar da ise çocuk değersiz, küçük bir varlık gibi gösterilerek kötü ruhlar yanıltılmaya çalışılmıştır: Satlık, Satıbal, Atsız, Tabıldık.

6. Teofor (Allah adını kapsayan) adların bir kısmı

Bu adlarla ilgili olarak IV. maddeye bakılabilir.

C. Çocuk için iyi dilekleri doğrudan doğruya dolaşıksız anlatan adlar:

1. Mutluluğu, başarıyı dileyen adlar

Sözlükte çocuğa mutluluk, başarı dileyen adlar önemli bir bölümü kapsamaktadır. Bu adlarda sağ salim doğan çocuğun bütün ömrü boyunca; sağlıklı, başarılı, mutlu, zengin, güçlü, kalabalık bir aileli, rahat, şanslı, dayanıklı, itibarlı, mevkili olması dilenmiştir. Bu adlar şunlardır: Yulaman, Irsai, Tökeney, Türeş, Türebay, Türehan, Uraz, Urazay, Urazbek, Urazgildi, Urazgol, Urazgolbay, Urazlı, Uraztimir, Urazhan, Urazbaga, Urazbey, Urazbaktı, Urazbike, Urazbirdi, Çaltaymas, Kotlıkazan, Ağış, Alpar, Üstimir, Üstirek, Üser, Tıncıkön, Tuksubay, Tuksulu, Tuk, Tuksarı, Tukay, Tukbay, Tukbaktı, Tukbars, Tukbike, Tukbirdi, Tukköl, Sulim, Suluhan, Soslan, Soslanbek, Sermektey, Alçın, Alçınbay, Atalıym, Atamış, Aybul, Çapay, Baybul, Baybuldı, Baybulsın, Acunbay, Atlamış, Yavbars, Yavbasar, Yulsubay, Yultañ, Yultimir, Yulkotlı, Baydık, Baykotlı, Baysal, Çuak, Çuk, Çukay, Çukan, Çuklı, Baymak, Baytazar, Barış, Bikbul, İginbay, İlbul, İlüs, İsentor, İsenkil, İsey, Yortay, Koluraz, Kotlıbuga, Kotlıbek, Kotlıbökeş, Kotlıgol, Kotlıgerey, Kotlıış, Kotlık, Kotlıkay, Kotlıkaç, Kotlıkildi, Kotlımergen, Kotlıtimir, Kotlıhan, Kotlıçura, Kotlıyul, Kotsal, Kottumak, Kotıy, Kotçı, Kotık, Çıntimir, Kotan, Kotlı, Kotlıbay, Kotlıbars, Kotlıbi, Kotlıbike, Kotlıbikeç, Kotlıbirdi, Kurmuş, Kusay, Költebay, Mulgerey, Rısbay, Rısbike, Rısbuga, Rısköl.

Mutluluk, başarı dileyen adların bir kısmı fiilin kök hâlinde kullanılmasıyla emir şeklinde yapılmıştır: Kükleş, Aybul, Baybul, Baysal, Baybulsın, Bikbul, İlbul, İlüs, İsentor, İsenkil. Bazı adlar da benzer şekilde adlara -(a)y, -(a)n ekleri getirilerek oluşturulmuştur: Tökeney, Tukay, Çukay, Çukan, İsey, Kuşay. Her iki türde de çocuk için iyi dilekler doğrudan, hatta emir şeklinde söylenmiştir. Birleşik şekilde olan bazı adlarda ise, iki ayrı söz birleşerek ad olmuş ve çocuğa bu adlarla birden çok dilek dilenmiştir. Mesela, Uraztimir adıyla çocuğun şanslı ve demir gibi sağlam olması, Mulgerey adıyla varlıklı ve rütbeli olması, Baytazar adıyla varlıklı ve sağlıklı olması dilenmiştir.

2. Uzun ömür dileyen adlar

Çocuğa uzun ömür dileyen adlar, bölüm III. B. 1. a'da olduğu gibi aynı niteliktedir. Hepsinde çocuğun uzun yaşaması, ölmemesi dileği vardır: Talan, Siksenbay, Tuksanbay, Tuksanbek, Yözikey, Yözey, Yözyeşer, Yözbek, Cidihan, Tugız, Tugızay, Tugızbike, Tugızbay, Tugızbek, Tömen, Tömenbay, Tömenbike, Tömengil, Tömentimir, Tömençi, Mengüş, Sünmes, Ülmes, Ülmesbay, Ülmesbike, Ülmeskol, Buzan, Buztugan, Kartbay, Kari, Kariyhan, Kottaymas, Yullı, Yullıbike, Yullıhan, Yultay, Yulçura, Yulçıbay, Yulçıgol.

3. İyi karakter özellikleri anlatan adlar

Bu adlar daha çok insanı insan yapan, toplum içerisinde ona bir kişilik kazandıran özellikleri yansıtmaktadırlar. Edepli, ahlaklı, terbiyeli, töreye saygılı, töreyi saklayan, ilini seven, çalışkan, görkemli, iyiliksever, güler yüzlü, toplayıcı, birleştirici, sağlam, güçlü, zeki, iyi kalpli, iyi niyetli, ayrıcalıklı, sevimli, gururlu, çevik, ilim sahibi, saf, sakin, özgür gibi iyi karakter özellikleri bu adların anlamlarını oluşturur: Saltık, Arubike, Atlıkaç, Atış, Badak, Bayık, Balkış, Barlas, Batış, Bayan, Bilik, Bilim, Bilimbay, Bilimçek, Kolay, Kapşay, Yözikey, Yözlibay, Yözlibike, Yözlibek, Yözlikey, Yözlisılı, İrik, İrkin, İrkinbay, İrkinbek, Algır, Aldar, Aldarhan, Alkın, Alıp, Alıpkol, Appak, İlçi, İlçibaga, İlçibay, İlçibek, İlçigol, İlçikey, İlsöye, İlsöyer, İltabar, İлтаñ, İltirek, İltotkan, İltözer, Bigi, Bigişbikeç, Bökey, Bökeyhan, Bikkol, Bikkeçkey, Kulaybek, Kunay, Kuramşa, Kuşyörek, Köleç, Küriklibike, Kürkem, Susılı, Silubike, Söyik, Söyikekey, Söyile, Söyiniç, İlgezek, Sönikekey, Talmas, Tapay, Tatubay, Tatubike, Tatubek, Tatuhan, Turıbay, Tınçura, Tınçıbay, Tınçıtañ, Tırış, Temey, Uka, Ukabike, Ukabay, Ukay, Unay, Çilebi, Çutay, İmsınay, İnci, İncibike, İnciye, İncisılı, Yuaşbirdi, Yuzık, Yuzıkıbay, Yumay, Yumatay, Yunbek, Yunçura, Yamansar, Aklanış, Yem, Yembaktı, Yembars, Yembirgen, Yembek, Yemsubay, Yemuraz, Yahşıbay, Yahşıbike, Yahşıbirdi, Yahşıgildi, Yahşıgol, Yahşılıkhanış, Ölgir, Öktem, Ütebike, Ütebay, Cilkinbay, Citiz, Akçura, Akyigit.

4. Cisimle, vücutla ilgili iyi özellikleri belirten adlar

Güzellik anlatan, tabiattaki değerli varlıkları simgeleyen nesnelere adı çocuklara verilerek oluşturulmuş adlardır: Aysılı, Ayçiber, Ayımbike, Aksılı, Alsılı, Bazık,

Baysılı, Çiber, Çiberkey, Könbike, Könsılı, Suzgın, Suzgınbike, Sılyöz, Subay, Karasılı, Güzel, Güzeliye, Güzelbike, Buzyigit, Büzergen, Bikçiber, Salbay, Tuktaman, Tuktimir, Tuksılı, Tukçura, İsen, İsenbay, İsenbike, İsenbol, İsençik, İsentimir.

D. Görkemli adlar

Bu maddeyle ilgili adlar için VI. A., VI. B. ve VII. maddelere bakılabilir.

III. TESADÜF ADLARI. RUHLAR ÂLEMİNDEN ALINMIŞ İŞARETLER:

A. Yeni doğan çocuğun göze çarpan bir özelliği (vücut parçası, renk, şişmanlık vb.)

Yeni doğan çocuğun vücut özellikleri dikkate alınarak verilmiş adlardır. Bu gruba giren adlar en çok renkler ve renklerin nitelediği vücut parçalarıyla ilgili adlardır. Çocuğun gözü, kaş, yüzü, saç, burnu, başı veya tüm vücudunun göze çarpan rengi ad olmuştur. Renkler içerisinde ise sırasıyla kara, ak, sarı, kırmızı veya al, boz, ala, kestane rengi ve gök rengi görülen adlardır. En çok kullanılan renkler ise ak, kara ve sarıdır. Çocuğun vücut özelliğini belirtmesinin yanında gök, ak, kara ve kırmızı renkleri Türk mitolojisinde önemli yere sahip renklerdir.

Eskiden Türklerde yönlerin, mevsimlerin, dört unsurun, tanrıların renkleri bu dört renk idi. Doğunun, ilkbaharın, ağacın ve doğu tanrısının rengi gök; batının, sonbaharın, demirin ve batı tanrısının rengi ak; kuzeyin, kışın, sunun ve kuzey tanrısının rengi kara; güneyin, yazın, ateşin ve güney tanrısının rengi ise kırmızı.¹⁴

Çocuğun vücut özelliklerinden renklerle ilgili adlar şunlardır: Akalay, Akarslan, Akbars, Akbaş, Akbi, Akbit, Akbuga, Akbebik, Akbuldı, Akbek, Akkol, Akkolay, Akkundı, Akkız, Akkına, Akküz, Aksarı, Aksubay, Aktay, Aktolım, Akul, Aktugan, Akurak, Akçura, Akçeç, Appak, Bornak, Karagol, Karaiş, Karay, Karaarslan, Karabay, Karabars, Karabayan, Karabi, Karabikeç, Karabirdi, Karabuga, Karabek, Karaküz, Karakildi, Karatay, Karataş, Karatimir, Karatolım, Karatugan, Karahan, Karaç, Karaçman, Karaçura, Karaçeç, Karayigit, Karakay, Karakaş, Karakaşsılı, Karakildi, Karakoş, Karakuzak, Karanay, Karasılı, Karaköçik, Sarbay, Sarı, Sarıbala, Sarıbaş, Sarıbuga, Sarıbek, Sarıbol, Sarıkay, Sarımergen, Sarman, Sarıslan, Sarıtay, Sarıtolım, Sarıçık, Sarıçeç, Kolsarı, İşsarı, Altınsarı, Altınçeç, Kızılbaş, Kızılbaş, Alsılı, Alsu, Büztimir, Büztirek, Büzek, Buztanay, Koba, Kobay, Kobakay, Kolkoman, Etrek,

¹⁴ Ziya Gökalp, Türk Uygarlık Tarihi (Haz. Yusuf Çotuksöken), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1991, s. 94-95

Cizbike, Alabek, Alabuga, Alabaş, Alatay, Küktay, Kükküz, Koğır, Koğırbay, Aydın, Aydınbike.

Çocuğun renginden başka, vücuduyla ilgili bazı göze çarpan özelliklerine bakılarak ad verilmiştir. Çocuğun sağlam, dolgun, yuvarlak, iri yapılı, uzun saçlı, şişman, iki çeneli, minik, burnunun inceliği, altı parmaklı oluşu, vücudundaki ben, aileden birisine benzemesi gibi özellikleri dikkate alınmıştır: İsen, Tögelbay, Tözbay, Töztugan, Tözbek, Tupaç, Tolımbay, Tolımbek, Şombay, Karnak, Kuştamak, İgbaktı, Bornaş, Altıbay, Miñlibay, Miñlibike, Miñlibek, Miñligol, Miñligerey, Miñliış, Miñliyöz, Miñlikey, Miñlisılı, Miñlitimir, Miñliuraz, Çalım.

B. Doğumdan sonra ilk göze çarpan yahut işitilen bir nesnenin (âlet, yemek vb.) adı

Bu maddeye toplumsal hayatta kullanılan âlet ve eşyalarla, özellikle savaşta kullanılan silahlar ve bu âletlerin yapıldığı madenlerle ilgili adlar alınabilir. Bu adlar doğumdan sonra göze çarpan nesnelere olabileceği gibi, toplumsal hayatın vazgeçilmez unsurları olduğu için ad olarak verilmiş olabilir.

Madenlerden birkaçı çelik, geriye kalanı da demirle ilgili adlardır. Türk dünyasının tamamında demirle ilgili pek çok ada rastlanmaktadır. Demiri en çok kullanan, işleyen ve onu kutsayan millet Türk milletidir. Tarih boyunca Türklerin yaptıkları savaşlarda ve fetihlerde demirin önemli rolü olmuştur. Türklerde demir bayramının bulunması demirin kutsandığının bir ifadesidir. Türk hakanları, ilkbahar bayramında örs üzerinde demir döverek, Türk madeni olan demiri kutsamışlardır. Eski Türklerde demir dövme töreni dini ve milli bayram olarak kabul edilmiştir.¹⁵

Türk yaşantısında derin izler bırakan demir, mitolojik özellikler kazanacak kadar Türk toplumunun inançlarında yer etmiştir. Bütün Türk destanlarında demirin özel bir yeri vardır. Ergenekon destanında Türkler, bir demirci ustasının demir dağı eritmesiyle özgürlüğe kavuşmuşlardır. Manas destanında demirciliğe çok önem verilmiştir. Manas savaşa çıkmadan önce halkını toplar, demircisini ziyaret eder, bütün kılıçlarını ona biletirmiş. Hatta, demircisi Tökör'ü öldürdüğü Yolay Han'ın kızıyla evlendirmiştir.¹⁶

¹⁵Abdülkadir İnan, "Türklerde Demircilik Sanatı". Makaleler ve İncelemeler, C. II, s. 230

¹⁶ Ali Öztürk, Çağları İçinde Türk Destanları, Erzurum 1980,, s. 32-33

Göktürklerin ataları demirciydiler. Moğollarda dokuz atası demirci olan adam şaman olabilir. Şamanların büyüklerine Tarhan adı verilmiştir.¹⁷

Türklerin çetin hayat mücadelesinde, dünyaya yayılıp egemen olmasında ve başarılarının temelinde en önemli unsur demir olmuştur. Sözlükte de bu durumları doğrular nitelikte demirle ilgili birçok ad vardır: Timir, Timirbay, Timirbike, Timirgerye, Timirkarabuga, Timirkotluk, Timirkey, Timirtaş, Timirhan, Küktimir, Kotlütimir, Koltimir, Karatimir, İştimir, Aytimir, İltimir, Biktimir, Tuktimir, Tuytimir, Tömentimir, Uraztimir, Çintimir, Hantimir, Üstimir, Ütinçtimir, Öriktimir, Üztimir, Yeştimir, Yultimir, Baytimir, Köntimir, Aktimir, Koriçtimir, Koriçhan, Koriçbay, Koriç.

Madenlerden başka bu maddeyle ilgili adlar, günlük hayatta ve savaşlarda kullanılan eşya ve âletlerdir. Savaş âletleri içerisinde ok ve kılıçla ilgili adlar görülür: Kılıç, Akkılıç, Kılıçbay, Kılıçarslan, Baykılıç, Ukbay, Ukbirdi, Sadak, Sagaydak, Kurman. Türkler başarılarında önemli bir yer tutan savaş âletlerinden ok ve kılıca çok değer vermişlerdir. Alpin kişiliği, kılıç kullanmada ve ok atmadaki başarısıyla ölçülmüştür. Bu silahları iyi kullanmak Türk için üstünlüğün bir ifadesidir.¹⁸

Sözlükte bu adların dışında, bu maddeyle ilgili diğer adlar, günlük hayatta yer alan; evde, tarlada ve süslemede kullanılan nesnelere: Balta, Baltabay, Baltan, Baytay, Baltakol, Urak, Urakay, Urakbay, Urakbike, Akurak, Çakmak, Alpak, Bayrak, Kabay, Yifek, Yifeksulu, Bizek, Batman, Nokrat, Teñke, Teñkebike, Teñkesulu, Kına, Tagangay, Yulay, Cürmey, Kazan, Kazanay, Kazanak, Kazanbay, Kazanbek, Kazangol.

C. Doğumdan sonra görülmüş ilk hayvan ve bitki

Hayvan adlarını II/B/1 ve II/B/2'de ele aldığımız için bu bölümde bitkilerle ilgili adlara değineceğiz. Bu unsurlar doğumdan hemen sonra görülmüş olabileceği gibi, çeşitli duygu ve düşüncelerin ifadesi olarak da ayrıca konulmuş olabilir.

Çeşitli ağaçların adları, meyve adları, çiçek adları, bazı yenen bitkiler ve diğer bitkiler ad olarak kullanılmıştır. Ağaçlardan çam, karaağaç, kavak, meşe ve ardıçla ilgili adlar vardır: Narat, Karagaç, Karagay, Tirek, Biktirek, Baytirek, Büztirek, İmen, İmenbay, İmengol, İmenkildi, İmenkiske, Artış.

¹⁷ Ziya Gökalp, A. g. e., s. 5

¹⁸ Ali Öztürk, A. g. e., s. 68

Adı geçen ağaçlar, yaşanılan çevrede en çok rastlanan sağlam ve dayanıklı ağaçlardır. Çocuklara ağaçla ilgili adlar verilirken, çocuğun ağaç gibi sağlam olması dileği vardır.

Türk inançlarında ağaç önemli bir yer edinmiş ve ağaçlarla ilgili bir kültür oluşmuştur. Bugün bütün Türk dünyasında hastalıktan kurtulmak, çocuk sahibi olmak, evlenmek, zengin olmak, kısmet açmak vb. şeyler için ağaçlardan medet ummak şeklinde bir inanç oluşmuştur. Bu inançların gerçekleşmesi amacıyla da ağaçlara bez, iplik vs. bağlama, ağaca çivi veya nal çakma, ağaç etrafında dönme, ağaca yalvarma, ağaç kabuklarından muska yapma, ağaç çevresinde kurban kesme gibi âdet ve inançlar görülmektedir.¹⁹

Ağaçlarla ilgili adlardan başka; Alma, Almakay, Almabike, Cilek, Çiyebike, Yözim, Yözimbike gibi meyvelerle ilgili adlar; Ayçeçek, Akçeçek, Alçeçek, Tutay, İnciçiçek, Çeçke, Çeçkebi, Çeçek gibi çiçeklerle ilgili adlar; Mort, Mortak, Arçan, Kuzak, Karakuzak, Kamış, Kamışbike, Sarımsak gibi çeşitli bitkilerle ilgili adlar görülmektedir. Bu bitkilerin, güzelliği, görünüşü, tadı ve uzun ömürlü olması gibi özellikleri, ad olarak verilmelerinde en önemli etkenlerdir.

D. Çadıra, odaya ilk giren kimse (onun işi, rütbesi, bağlı olduğu kavim, millet).

Aulda, köyde bulunan yabancı.

Sözlükteki adlardan hareketle bu maddeyle ilgili ad olduğunu söylemek zordur. Ayrıca, sözlükteki açıklamalarda da bu durumu yansıtan bir bilgi yoktur.

E. Ana babanın ilk duyduğu, ya söylediği söz

Bu maddedeki adlar, çocuğun doğumuyla ana babanın heyecan ve sevinçle söylemiş oldukları ilk sözlerden oluşmaktadır. Sözlüğümüzde "birdi, baktı, kildi, buldı, kundı, бага (bakıyor), birgen (vermiş), tугan (doğmuş)" çekimli fiillerine çeşitli sözlerin getirilmesiyle oluşturulmuş birleşik yapıdaki adlardır: Yavbirdi, Yahşibirdi, Yuaşbirdi, Ukbirdi, Tukbirdi, Hanbirdi, Urazbirdi, Baybirdi, Kotlibirdi, İbbirdi, Bigbirdi, Tilekbirdi, Tilevbirdi, Könbirdi, Kolbirdi, Bilbirdi, Birdibay, Birdibek, Birdigol, Birdiış, Birdihan, Karabirdi, Tuybirdi, Tiñbaktı, Tuybaktı, Taşbaktı, Baktı, Baktıbay, Baktıbaş, Aybaktı,

¹⁹ Hikmet Tanyu, "Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar", TFA-Y, 1975, s. 139-140

İlbaktı, Salbaktı, Baybaktı, Kuşbaktı, Urazbaktı, Hanbaktı, Tınbaktı, Tuktı, Yembaktı, Tañkildi, Tiñkildi, Karakildi, Tuygildi, İsenkildi, İşkildi, Savgildi, Tatlıkildi, Añkildi, Kildibay, Kildibek, Kildigol, Kildikuş, Kilduraz, Çurakildi, Töpkildi, Tevgildi, Hangildi, Urazgildi, Yahşıgildi, Kuşkildi, Baygildi, Kotlıkildi, Kolkildi, Bilgildi, İlkildi, Abızgildi, Tuybuldı, Akbuldı, Bikbuldı, Baybuldı, Akkundi, Baybaga, Yembirgen, Tiñbirgen, Tiñtugan, Saltugan, Tuytugan, Erdugan, Karagan, Karamış, Karmış, Tañatmış, Cilgindi, Tuybar, Mindubay gibi adlar çocuğun doğumuyla söylenen ilk söz, duyulan büyük sevinç, verilen ilk tepkidir.

F. Meteorolojik, ya da astronomik bir olay

Ay, güneş, yıldızlar, tan, gök kuşağı, havanın durumu gibi gökyüzüyle ve meteorolojiyle ilgili durumları belirten adlardır. Ay ve güneşle ilgili adlarda bu cisimlerin güzelliği, parlaklığı, şekli ve rengi ad vermedeki önemli etkenlerdir. Türk inancına göre bütün iyi ruhlar, melekler, tanrılar gökyüzünde bulunurlar. Bunlar güçsüz insanları yaratır, korur ve göğe alırlar. Çünkü ışık (ay, güneş, yıldızlar) bütün insanların dostu; doğanın, bütün canlıların bekçisidir.²⁰

Göğün kutsallığı Türk destanlarında da görülür. Oğuz Kağan'ın evlendiği birinci kız gökten bir ışık içerisinde inmiştir. Altay şamanlığında Ay ata, Güneş ise anadır. Yine Altay şamanlığına göre, büyük kahramanlar güneşin ve ayın koruyuculuğu altındadırlar.²¹ Ay ve Güneş insanoğlunu her zaman göz altında bulundurup onları kötü yola sapmaktan korurlar. Oğuz Han'ın oğullarının adları Gün, Ay, Yıldız'dır. Cengiz Han'ın atalarından Alan Kova adlı kadın ay ışığından gebe kalmıştır.²²

Ay ve Güneşin kutsallığı, koruyuculuğu ve insanoğluna faydaları gibi sebeplerden dolayı sözlüğümüzde Ay ve Güneşle ilgili birçok ad görülmektedir: Ayış, Aybaksın, Aybaktı, Aybars, Aybaş, Aybike, Aybikeç, Aybirdi, Aygol, Aybuga, Aydak, Aydar, Aydaş, Ayyoldız, Aykay, Aykap, Aykön, Aylı, Aysar, Aysılı, Aytaş, Aytimir, Aytirek, Aytuar, Aytugan, Aytugay, Aytulı, Ayçura, Aktanay, Altınay, Buztanay, Kömişay, Sanman, Sarmanay, Tanay, Tuganay, Tulay, Tulganay, Tulun, Tulunbek, Kuyaş,

²⁰Ziya Gökalp, A. g. e., s. 45

²¹ Ali Öztürk, A. g. e., s. 65

²² Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, C. II, MEB Yay., İstanbul 1997, s. 54

Kuyaşbike, Kön, Könbay, Könbak, Könbike, Könbirdi, Könsülu, Köntimir, Köntugan, Köntümüş, Köñçura.

Tan vaktiyle ilgili adlarda çocuğun tan vaktinde doğması etken olduğu gibi, çocuğun doğumu tanın atması gibi değerlendirilmiştir: Tañ, Tañatar, Tañatmış, Tañbike, Tañgatar, Tañyoldız, Tañsülu, Tañkay, Tañkildi, Tañsarı, Tañtaş, Tañçura, Tañçı, Altañ, Aktañ, İštañ.

Yıldızlarla ilgili adlardan da; Yoldız, Tañyoldız, Timirkazık (Kutup yıldızı), Kuziy/Kuzey (Kuzey yıldız) ve Ülker adları geçmektedir. Bu yıldızlarla ilgili olarak Türk mitolojisinde çeşitli inançlar vardır. Tañyoldız Türklerin Zühre yıldızına verdiği addır. Türklere göre bu yıldız, çok güzel bir kızdır. Sabaha karşı doğduğu için adına Tanyıldızı denilmiştir. Bu yıldız batı mitolojisinde de (venüs) daima kadın güzelliğinin sembolüdür.²³ Güney Sibiryaya halklarının çoğuna göre Zühre yıldızı, atların ve at sürülerinin koruyucusudur. Sürü sahipleri Zühre'ye kurban keserler ve etleri ateşte yakarak Zühre'ye gönderirler.²⁴

Timirkazık (Demirkazık), Kutup yıldızının Türkçe adıdır. Türkler göğün direği olarak Kutup yıldızını düşünmüşler ve bu yıldızda "Demirkazık" veya "Altınkazık" demişlerdir. Kutup yıldızı Tanrı'nın ülkesi olan gökle, yeryüzünü birleştiren kutsal bir kapıdır. Tanrı'yla ilgi kuran kamlar, ancak Kutup yıldızına kadar çıkabilirler. Tanrı da ruhlarından birini elçi olarak gönderir ve Kutup yıldızına kadar gelen kamlarla burada görüşürdü.²⁵

Cidigen (Büyük Ayı yıldızı) Türk inancında gökteki yedi kurttur. Bu yedi kurt, Kutup yıldızına demir zincirlerle bağlanmışlardır ve önlerinden kaçan "Küçük Ayı yıldızı"nın iki aygırını kovalamaktadırlar.²⁶ Ülker yıldızı da ışık vermesiyle göze çarpmaktadır. Kızlar güzellikleriyle Ülker yıldızına benzetilirler. Kutadgu Bilig'de Ülker yıldızı Türkmen kızlarına benzetilmiştir.²⁷ Yıldızların mitolojik değerleri, güzellikleri, parlaklıkları ad olmalarında etken olmuştur.

²³ Bahaeddin Ögel, A. g. e., C. II, s. 81-82

²⁴ Bahaeddin Ögel, A. g. e., C. II, s. 84

²⁵ Bahaeddin Ögel, A. g. e., C. II, s. 35

²⁶ Bahaeddin Ögel, A. g. e., C. I, s. 24

²⁷ Bahaeddin Ögel, A. g. e., C. II, s. 79

Sözlükte ayrıca, açık ve güneşli günü anlatan; Çuak, Akçuak, Ayaz, Ayazgol adlarıyla gök kuşağı anlamına gelen Yangalıç adı vardır.

G. Mevsim, gün, bayram günü

Çocuğun doğduğu güne, mevsime, yıla, havanın durumuna göre ad vermek bütün Türklerde ortak olan ad verme motiflerinden biridir. Sözlüğümüzde bazı günleri ve günün özelliklerini yansıtan adlar görülmektedir: Yamgurçı, Yañgırhan, Karlıhan, Kırlyay, Kırılç, Buran, Buranbay, Buranbike, Burangol, Burançı, Toman gibi adlar; havanın yağmurlu, karlı, boranlı, dumanlı ve soğuk olduğu günlerde çocuklara konulmuş adlardır.

Ekin biçme mevsiminde doğan çocuklara; Urakay, Urakbay, Urakbike, Urakçı; saban mevsiminde doğan çocuklara; Saban, Sabanay, Sabanak, Sabançı; orman kesilirken doğan çocuklara; Urmanay, Urmanbay, Urmançı; kuzular doğarken doğan çocuklara; Kuzibala, Kuzibek, Kuzikildi, Kuzımkol; harman ayında doğan çocuğa da İndırçı adı verilmiştir. Günün belli bölümlerinde doğan çocuklara da; Tañatar, Tañgatar, Tañatmış, Tañbike, Tañkildi, Tañçı, Töngatar adları verilmiştir. Bazı bayramlarda ve özel günlerde doğan çocuklara da; Beyrem, Beyrembay, Beyrembike, Beyremhan, Beyremsılu, Bayraş, Kileş, Çuk, Çukhan, Kankay, Baganay, Tinibek gibi adlar verilmiştir.

12 hayvanlı Türk takviminde her yıla bir hayvanın adı verilmiştir. Bu yıllar sırasıyla; sıçan, öküz, pars, tavşan, ejderha (timsah), yılan, at, koyun, maymun, tavuk, it ve domuz yıllarıdır. Bir kişi hangi hayvanın yılında doğmuşsa, kendisine o yılın kutsallığı verilmiştir.²⁸ Sözlüğümüzdeki, daha önce hayvanlarla ilgili maddelerde verdiğimiz, hayvan adları bu yıllarda doğmuş kişilere verilen adlar da olabilir. Yılıkbay adının at yılında, Kuyçıbay, Kuyçıbağış adlarının koyun yılında, Kolgina adının sıçan yılında, Nugay, Nugaybike, Nugaybek, adlarının da it yılında doğan çocuklara verildiği sözlükte belirtilmektedir.

H. Doğum zamanındaki önemli olay, ziyafet vb.

Çocuğun doğduğu esnada cereyan eden önemli bir olay çocuğa ad olmuştur. Savaş başladığında, savaş esnasında, savaş bittiğinde veya düşman kaçarken doğan çocuklara: Yavbirdi, Yavgildi, Yavkaçtı, Yavlıbay, Yavlıbike, Yaviş, İlkildi; toy veya ziyafet esnasında doğan çocuklara Tuy, Tuybak, Tuybaktı, Tuybars, Tuybike, Tuybirdi, Tuybek, Tuyiş, Tuykay, Tuysılu, Tuytimir, Tuytirik, Tuyçura, Tuyçı, Tuyçıbay adları; göç

²⁸ Ziya Gökalp, Türk Uygarlık Tarihi (Haz. Yusuf Çotuksöken), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1991, s. 34

zamanında doğan çocuklara; Küçim, Küçiş, Küçebay, Küçerbay; baskında doğan çocuğa Çapkın; misafirlikte doğan çocuklara; Kunak, Kunakbay, Kunakbike, Kunakkildi, Kunakkol; babası yola çıktığı gün doğan çocuğa Yulaman adı verilmiştir. İgiz, İgizbay, İgizbek adları da çocukların ikiz doğmasıyla doğum olayının önem kazanmasıdır.

I. Doğum zamanında yenilen, kavim, devlet hükümdarın adı

Sözlükte çeşitli Türk boylarının ve kabilelerin adı geçmektedir. Ancak, bunlar doğum zamanında yenilen kavim, devlet olmaktan ziyade; kendileriyle ilgili olunan veya etkilenilen boy ve kavimlerin adlarıdır: Bolgar, Çağatay, Kazak, Kazakbay, Kazakkol, Kazakhan, Kırgızhan, Üzbek, Nugay, Nugaybike, Nugaybek, Kırım, Kırımhan, Kırımday, Hansuar, Mangut, Kolkoman, Dulat, Kayhan, Kayçura, Kaypaç, Barlas, Baytirik, Bağış, Cemek, Ayrat, Ayratkol, Alçın, Alçınbay, Aşıt gibi adlar Türk, devlet, boy ve kabileleri ile ilgili adlardır.

J. Doğum yerinin yanında bulunduğu nehir, şehir, yayla, taştan ev; babanın bulunduğu yer

Sözlüğümüzde özel ad olarak bilinen yer adları, ırmak ve göl adları kişi adı olarak kullanılmıştır. Yer adları içerisinde en çok Tataristan'da bulunan şehir ve köy adları bulunmaktadır. Bu bölgedeki ırmaklar da kişi adı olarak kullanılmıştır. Kişi adlarının yer adı olarak kullanılması olağan bir durumdur. Çeşitli yönleriyle dikkati çeken kişinin adını bir yere bağlamak, böylece o kişiyi ebedileştirmek her toplumda görülür.²⁹ Yer adlarını kişilere vermekle hem çocuğun doğduğu yer belirlenmekte, hem de kişilerin saygı duyduğu, kutsadığı yerler çocuklara ad olmaktadır. Sözlüğümüzde özel yer, ırmak ve göl adlarından kaynaklanan adlar şunlardır: Altay, Aralbay, İdil, İdilbay, İdilbaktı, İdilbike, İdilbek, İdilhan, Kırım, Kırımhan, Kırımday, Ural, Uralbay, Uralbek, Uraliye, Zey, Nokrat, Cayıkbay, Cemek, Bolgar, Kazan, Alabuga, Yomgalak, Kırday, Egir, Egirçi, Aktanış, Apas, Atabay, Aşıt, Bitaman, Kolgına, Kolsarı, Kotlibökeş, Kuşlavıç, Kügenek, Kügiş, Küzbi.

Sözlükte geçen taşlık, ormanlık, dağ, yol, harman yeri, kır, bayır, vadi gibi coğrafi mekânlar da çocuğun doğduğu yerle ilgili adlardır. Kazak Türklerinde de çocuğa doğduğu yerin adı verilmektedir. Meselâ, yaylada doğan çocuğa Caylav, yurtta doğan

²⁹ Saim Sakaoğlu, "İnsan Adlarından Kaynaklanan Yer Adlarımız", Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Ankara 1984, s. 259-260

çocuğa Curt adı verilmiştir. İstanbul'a gelen bir aile, doğan çocuğuna İstanbul adını vermiştir.³⁰ Sözlüğümüzde de bu tip adlar vardır: Urman, Üzenbay, Yalanbay, Yalanbike, Çaltukay, İştukay, Yapança, İndirçi, Yulbaktı, Yulbars, Yulbirdi, Yulbuga, Tavlibay, Tavlibike.

Sözlükte geçen taş, su, deniz vb. coğrafi unsurlarla ilgili adları buraya alıyoruz. En çok taşla ilgili ad vardır. Çocuğun taş gibi sağlam ve dayanıklı olması amaçlanmıştır: Taş, Taşbay, Taşbaktı, Taşbike, Taşbek, Taşkaban, Taktaş, Baktaş, Aktaş, Altıntaş, Karataş, Koltaş, Kıltaş, Çıntaş, Çultıy, Çalbay, Diñgiz, Diñgizbay, Diñgizbike, Dulkın, Dulkıniye, Tukay, Susılu, Taşkın, Taşkınbay, Taşuk, Balkış, Yalkın.

K. Babanın yaşı

Çocuk doğduğunda babasının bulunduğu yaşı gösteren adlardır: İllibay, Talan, Siksenbay, Tuksanbay, Tukanbek. Bu adlar babanın yaşını gösterdiği gibi, çocuğunu uzun ömürlü olması dileğini de taşırlar.

L. Yeni doğan çocuğun kaçını çocuk olduğu

Doğan çocuğun kaçınıcı sırada doğduğunu belirten adlardır: İlkin, Başbaktı, Başbüri, Baktıbaş, Balabaş, Altugan, Alkay, Aldan, Algır, Algildi, Albaktı, Albay, Apas, Apanay, Atagol, Deviş, Devbay, Devbike, Devhan, Taktay, Taktaş, Takçura, Tavgıbay, Tavgildi, Teviy, Eci, Ecıbay, Ecıbi, Ecıgol birinci sırada doğan çocuklara veya ailenin tek çocuğuna verilen adlardır. Yalgaş, İşbay, İşbak, İşbaktı, İşbar, İşbike, İşbuldı, İşbirdi ikinci sırada doğan çocuklara; Ardaş, Urtabay, ortanca çocuklara; Öçtek, Kuran üçüncü sırada doğan çocuklara; Altış altıncı sırada doğan çocuğa; Sigizek sekizinci sırada doğan çocuğa; Tugız, Tugızbay, Tugızay, Tugızbek, Tugızbike dokuzuncu sırada doğan çocuklara verilen adlardır.

Baytukal adı; erkeğin üçüncü veya dördüncü eşinden doğan çocuğuna verilmiştir. Karındaş-Kardeş adı da; bir anadan doğan, ama başka babadan olan ikinci ya da üçüncü çocuğun adıdır. Yanıbay, Yañabay, Yañabike, Yañabirdi, Yañgura adlarında da çocuğun yeni doğduğu belirtilmekte ama sırası anlaşılammaktadır. Ailede doğan en son çocuğa veya ailenin en küçük çocuğuna da şu adlar verilmiştir: Köçik, Köçikbay, Köçikkol, Kiçibay, Töpkindi, Azak, Kustıy, Kince, Kincebay, Kincebek, Kincegol, Kincekey, Kincesılu, Kincehan.

³⁰ HIZIR BEK GAYRETULLAH, Kazak Türklerinde Kişi Adları, Türk Kültürü, S. 10, Ağustos 1963, s. 14

M. Mollanın bulduğu rastlantı: Kuran yapraklarının karıştırılmasıyla bulunmuş Müslüman adı

Yalnız Türkçe adları aldığımız için, bu maddeye alabileceğimiz bir ad yoktur.

IV. TEOFOR ADLAR

Bu adlar arasında doğrudan Tanrı'nın adı geçtiği gibi, bir takım vecibeleri yerine getirdikten sonra; Tanrı'ya dua edildikten, dilek dilendikten, çocuk için bazı büyüler yapıldıktan sonra doğan çocuklara verilen adlar da görülmektedir: Teñribirdi, Teñribirgen, Teñrikol, İrımbay, İrımgol, Tülebay, Soragan, Soran, Soranbay, Sorançık, Sorapkol, Ütiniçtimir, Ütegilkey, Ütegen, Ütey, Ütek, Ütemiş, Ütemişgerey, Ütesin, Üteş.

V. ANA BABA DUYGULARINI, SEVGİSİNİ, ŞEFKATİNİ GÖSTEREN ADLAR

Çocuk için duyguların en çok yoğunlaştığı adlardır. Bu adlarda çocuk tabiattaki en değerli varlıklar kadar kıymetlidir: İnci, İncibike, İnciye, İncisılı, Almas, Altın, Altınay, Altınbay, Altınsarı, Altıntimir, Altınçura, Ahak, Kömiş, Kömişay, Kömişbay, Kömişbike, Kömişsılı, Kömişçeç, Uka, Ukay, Ukabay, Ukabi, Ukabike. Çeçke, Çeçkebi, Çeçek, İnciçiçek, Tatlıbay, Tatlıbi, Tatlıbike, Tatlıkaç, Tatlıkildi, Tatlısılı, Balaş, Balbek, Balbike, Balkay, Ballıbike, Ballıbay, Küzbay, Küzbi, Küzbek, Küzkey, adlarında görüldüğü gibi çocuklar bu nesnelere gibi güzel, tatlı ve değerlidir.

Bu maddeye giren adlar sözlükte çok fazla görülen adlardır. Bu adlara bakıldığında çocuk; ana babanın sevinci, kıvancı, gururu, ailenin, dayanıcı, ilin koruyucusu, törenin saklayıcısı, toplumun gücü, kuvveti durumundadır. Çocuk ince, değerli, sevilen bir varlıktır: Söyiniç, Söyindik, Söydirmek, Tiley, Çıntirek, Urınbay, Tiñbay, Tiñbak, Tiñhan, Tiñtugan, Yuaıç, Yuldaş, Yanguraz, Yulış, Yeşbay, Yeşbars, Yeşçura, Tansık, Tansıkbike, Satay, Sain, Saybek, Saykay, Sagınbay, Sagınbike, Sagındık, Memil, Oçkım, Küçbek, Küçbike, Kümeçbay, Baysöyik, Baysöyer, Baybağış, Bağış, Artış, Ardak, Almaş, Almaşbike, Aktilek, Azalak, Adaş, Akkundi, Abalak, Elim, Elimgol, İrmek, İsekey, İrke, İrkebay, İrkebike, İrkesılı, İlbizer, İlgezdek, İlgüzel, İliş, İlkey, İlkeç, İlsılı, Bülek, Bülekbay, Bülekkol, Bişbike, Bikbav, Bigiş, Bayıtmiş, Tirsek, Köçkildi, Köçtirek, Kösebay, Kösebike, Kötipaldık, Kötipaldım, Kötik, Kuştirek, Kuandık, Kapkay, Yortbağış, Yortıy, Yobanay, İşsılı, İştirek, İştugan, İşyigit, İştüre, İşbülek, İşim, İşimbike, İşimgol, İşkine, İşkey, İşimgol.

VI. KİŞİLERE BAĞLI ADLAR

A. Atanın, akrabanın adı

Babanın, ağabeyin, kardeşin ve akrabaların adlarıyla bağlantılı adlardır: Agabay, Abay, Abaş, Abız , Abızgildi, Kadiş, Kodabay, Kodaş, Kodakay, Takay, Çoka, Çaga, Tutay, Tumaş, Tugan, Tuganay, Tuganaş, Tuganbay, Tini, Tinibek, Tinikey, Üktey, Tanış.

Aybülek, Akbülek, Baybülek adları, doğmadan babası ölen çocuklara konulmuştur. Babasının hediyesi anlamına gelmektedir.

B. Büyük, herkesçe tanınan kişilerin adları

Bu kişiler arasında, büyük Türk hükümdarlarının adları ve tanınmış şahsiyetlerin adları yer almaktadır: Karahan, Atilla, Çingiz, Alparslan, Çağatay, Almashan, Batu, Tuktamış, Batbay, Aşan, Yesevi, İdigey. Bunlardan İdigey bir Tatar halk destanının kahramanıdır.

VII. RÜTBE, UNVAN ADLARI

Sözlüğümüzde sayıca en çok olan adlardır. Rütbe adları, ünvan ve sanları olan "bay, bek, bik, bi, han, gerey, çura, türe, alp, bike, bikeç" kelimeleriyle, çeşitli kelimelerin birleşmesinden meydana gelmiş pekçok ad bu gruba dahil edilebilir.

Doğan çocuklara; içerisinde rütbe, ünvan sözü bulunan bir ad verilerek çocuğa başarı dilenmekte ve gelecekte çocuğun bu ünvanları elde etmesi dilenmektedir.

Halk, adında rütbe, ünvan sözleri geçen kişileri yüceltmekte, onları bambaşka bir kimliğe büründürmektedir.³¹

Sözlüğümüzde en çok yukarıda adı geçen rütbe, ünvan adlarıyla ilgili ad yapılmıştır: Arslanbay, Abızbay, Aralbay, Yunbek, Unaybek, Akbi, Ecibi, Çurabi, Aldarhan, Akhan, Timirhan, Arslangerey, Kotligerey, Akçura, Karaçura, Altınçura, Türekol, Türebay, İştüre, Alpar, Alıp, Alıpkol, Alıptay, Alıparslan gibi adlar. Çok kullanılan bu rütbe ve ünvanlardan başka; İlhan, İlbek, İlbay, İlbik, İnal, Sain, Bitaman, Tarhan, Temçi, Haneke gibi bazı özel ve kişilere has rütbe ve ünvan adları görülmektedir. Sözlüğümüzde rütbe, ünvanla ilgili adlar dört yüzün üzerinde olup toplam adların dörtte birini oluşturmaktadır.

³¹Saim Sakaoglu, A. g. m., s. 261

Sözlükte yer alan çeşitli meslek ve uğraş bildiren adları da bu maddeye alıyoruz. Toplumsal hayat içerisinde yerleşik hayatla, atlı göçebe hayatla, avcılıkla ve askerî hayatla ilgili çeşitli meslek gruplarını bildiren adlardır. Bu adların bir kısmı -çı meslek ve uğraş bildiren eklerle yapılmıştır: Bakırçı, Bolançı, Baltaç-Baltaçı, Tuşçı, Tuşbay, Sabançı, Kuyçıbay, Koşçı, Urmançı, Egirçi, Yalçı, Yalçıbay, Yalçıgol, Urakçı, Armay, Kazak, Kazakkol, Karakol, Koliş, Kolman, Koltay, Koltimir, Kolçura, Tuksabay, Mergen, Kotlımergen, Kuybağış, Kızılbay, Mort, Mortak, Subay, Sunargol, Çirübay, Çura, Çuragol, Çurakay, Çurabay, Çurabi, Çuraman, Çuraçık, Çurmantay, Çeçen, Çeçenbay, Çeçenbike, Çeçengol, Yemsubay.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bütün Türklerdeki adlar belli bir geleneğe, inanca dayanıp Türklerin yaşadığı her dönemde ve coğrafyada benzerlikler göstermiştir. Bundan dolayı Türk kişi adları anlamlı ve güzeldir. Tatar İsimleri Sözlüğü'nde de diğer Türklerle ortak olan ve belli inançları, gelenekleri yansıtan Türkçe adlar, Türklerdeki ad verme psikolojisini ve ad vermede etkili olan unsurları göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Caferoğlu, Ahmet, "Türk Onomastiğinde Köpek Kültü", TDAY-B., 1961. s. 1
- Caferoğlu, Ahmet, "Dede Korkut Hikâyelerinin Antroponim Yapısı", TDAY-B., s. 60
- Gayretullah, Hızır Bek, "Kazak Türklerinde Kişi Adları", Türk Kültürü, S. 10, Ağustos 1963, s. 14
- İnan, Abdulkadir, "İslamdan Sonra Türkçe Adlar", Türk Dili, S. 82, Temmuz 1958, s. 482
- İnan, Abdulkadir, "Türklerde Demircilik Sanatı", Makaleler ve İncelemeler, C. II, s. 230
- Noyan, Bedri, "Ad Vermede Gelenekler: Türkçe İnsan ve Aile Adları Hakkında", Türk Kültürü, S. 246, Ekim 1983, s. 26
- Ögel, Bahaeddin, Türk Mitolojisi, C. I-II, MEB Yay., İstanbul 1997
- Öztürk, Ali, Çağları İçinde Türk Destanları, Erzurum 1980
- Rasonyı, Lazslo, "Türklükte Kadın Adları", TDAY-B., 1963, s. 74-75
- Sakaoğlu, Saim, "İnsan Adlarından Kaynaklanan Yer Adlarımız", Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Ankara 1984
- Sattarov, G. F., Tatar İsimneri Sözlüđi, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Kazan 1981
- Tanyu, Hikmet, "Türklerde Ağaçlarla İlgili İnanışlar", TFA-Y, 1975, s. 139-140
- Ziya Gökalp, Türk Uygarlık Tarihi (Haz. Yusuf Çotuksöken), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1991